

6. Запорожец А. В. *Избранные психологические труды: в 2-х т. / А. В. Запорожец.* – М.: 1986. – 98 с.
7. Логинова В. И. *Формирование умения решать логические задачи в дошкольном возрасте. Усовершенствование процесса формирования элементарных математических представлений в детском саду / В. И. Логинова.* – Л.: 1990. – С. 24–27.
8. Лесгафт П. Ф. *Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Лесгафт.* – М.: Просвещение, 1988. – 83 с.
9. Леушина Г. М. *Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку / Г. М. Леушина.* – К.: Просвіта, 2002. – 49 с.
10. Мусейібова Т. А. *Математическая подготовка детей в дошкольных учреждениях / Т. А. Мусейібова.* – М.: Просвещение, 1987. – 48 с.
11. Павлов И. П. *Полное собрание сочинений в 6 томах / И.П. Павлов.* – Москва-Ленинград: Академия наук СССР, 1952. – Т.1. – 68 с.
12. Степаненкова З. Я. *пространственная ориентировка в подвижных играх / под ред. А. В. Кенеман, М. Ю. Кистяковской, Т. И. Осокиной.* – М.: Просвещение, 1980. – С. 32–40.

Смолік О.С.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Науковий керівник – канд. псих. наук, доц. Пасічніченко А.В.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ

У статті розглядається роль емоційного інтелекту у становленні міжособистісної взаємодії. Описано поняття взаємовпливу суб'єктів навчально-виховного процесу. Розкрито сутність партнерської взаємодії у дошкільному навчальному закладі. Пояснюються особливості становлення внутрішнього психічного життя дитини дошкільного віку, серед яких виділяється роль емоційного аспекту. Запропоновано опис особливостей організації партнерської співпраці, враховуючи можливості для розвитку емоційного інтелекту дітей.

Сучасний стан освітньої практики свідчить про знецінення та нівелювання важливості формування емоційно-ціннісної сфери особистості. Дошкільні навчальні заклади, школи, вищі навчальні заклади піклуються про теоретичну підготовку своїх вихованців, досягнення ними успіху у житті й не достатньо уваги приділяють емоційно-почуттєвій стороні людських взаємин.

Як відомо, якість і зміст відносин дошкільника визначається двома соціальними інститутами – сім'єю та дитячим садком. Сучасні батьки все більше дбають про досягнення високого рівня розвитку академічних можливостей своєї дитини, залучаючи до цього і вихователів, і вчителів, тим самим змушуючи освітній процес популяризувати інтелект як найвищу цінність. Однак, не всі згадують, що дошкільник живе емоціями, керується ними при виборі діяльності і

способів поведінки. Дефіцит емоційного спілкування призводить до пошуків суспільством причин появи великої кількості міжособистісних конфліктів, проявів агресії та депресії.

Підвищена увага педагогів та психологів до цієї проблеми не є випадковою, адже практика сімейного та суспільного дошкільного виховання потребує оновлення через налагодження позитивних стосунків з дітьми. Саме прагнення переосмислити систему роботи з дошкільниками та визначити особливості побудови педагогічної взаємодії в дошкільних навчальних закладах з урахуванням емоційної складової зумовило актуальність теми статті.

На нашу думку, проблемі розвитку емоційного інтелекту в умовах партнерської взаємодії не приділяється достатньо уваги з боку науковців. Поодинокі дослідження психологів, педагогів та інших фахівців лише частково описують таке поєднання в умовах освітнього процесу. Загалом, праць про емоційну складову розвитку людини та окремо про партнерську взаємодію у дошкільному закладі є достатня кількість. Так, емоційний інтелект досліджували багато зарубіжних вчених, серед яких Р. Бар-Он, Л. Виготський, Х. Гарднер, Дж. Гілфорд, Д. Гоулман, Д. Карузо, Д. Люсін, Дж. Мейер, П. Саловей. В Україні почали з'являтися дослідження з проблеми концептуалізації цього феномена, його структури, функцій, передумов, вивчення його в контексті розвитку особистості (І. Андреєва, Ж. Кучеренко, Е. Носенко, Н. Харченко, А. Чернявська, С. Чечало) та інші, які ще тільки починають осмислюватися науковою спільнотою.

Партнерство стало предметом досліджень відносно недавно, тому сьогодні питанню такої взаємодії приділи увагу лише декілька вчених (А. Бурдим, О. Кононко, І. Назаренко, Г. Шашлова).

Варто зазначити, що турбота про знання, уміння й навички, які можна легко виміряти й оцінити, була пріоритетною в освіті тривалий час. Однак, провівши ряд досліджень, учені все частіше стали переконуватися, що успішність кожної дитини здебільшого залежить від її емоційного інтелекту (EI).

Чернявська А. зазначає, що емоційний інтелект є динамічним інтегральним психологічним утворення, що зумовлює успішність міжособистісної взаємодії, адекватну самооцінку, позитивне мислення, а також лідерські здібності, що ґрунтуються на усвідомленні значущості емоцій та вмінні ними керувати [8, с. 137].

Кучеренко Ж. дає таке визначення цього поняття: «Емоційний інтелект – це поєднання інтелекту та емоцій, за яких особистість здатна якомога точніше усвідомлювати, розуміти, оцінювати та регулювати свої й чужі почуття; рахуватися з поглядами оточення й будувати з ним взаємини на основі довіри та співпереживання» [2, с. 55].

Численні дослідження показують, що вчені неоднозначно розглядають дане явище, по різному інтерпретуючи його, намагаються виділити основні компоненти. Визначено чотири складові емоційного інтелекту: 1) здатність безпомилково сприймати, оцінювати і виражати емоції; 2) здатність мати доступ і викликати почуття, щоб поліпшити ефективність мислення; 3) здатність до розуміння емоцій, емоційного пізнання; 4) здатність до усвідомленої регуляції емоцій, керування ними [7, с. 52].

Оскільки емоційний інтелект є важливим для становлення особистості, особливу увагу варто приділяти його формуванню і розвитку у дитини дошкільного віку. До збагачення її емоційної сфери першими залучаються мама і тато – головні природні вихователі свого малюка. Батьки називають емоції, пояснюють їх, вчать помічати та розрізняти емоційні стани у інших людей. Але зазвичай мама і тато не проводять таку роботу з дітьми послідовно і систематично через різні обставини. Однак дошкільник повинен пізнавати емоційно-почуттєвий світ навколо, вступати в міжособистісні стосунки, учитись взаємодіяти в різних умовах.

Тому, переходячи до іншого соціального інституту – дитячого садка, малюк опиняється в умовах, де немає близьких людей, а є вихователь, його помічник, інші діти, працівники закладу. Дитина починає цікавитися однолітками, педагогом, «зчитує» їх емоції, намагається почати комунікацію. Зрозуміло, що в дитячому колективі вибудувати позитивні міжособистісні взаємини можливо лише за участі дорослих, причому це має бути двобічний зв'язок.

Якщо розглядати процес взаємодії вихователя та вихованців, то можна відмітити, що цей процес широко вивчався різними науковцями у філософському, психологічному, педагогічному аспектах. У науковій літературі тісно пов'язували формування дружніх взаємин дітей з вихованням їх у спільній діяльності як важливим чинником залучення їх до приятних стосунків. Серед педагогів, що розглядали проблему становлення і розвитку взаємин дітей у колективі, найвизначнішими постатями є Я. Коменський, А. Макаренко, М. Монтессорі, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський. У працях В. Котирло, С. Кулачківської, Ю. Приходько та інших науковців зазначається, що ціннісне ставлення дитини до себе і тих, хто її оточує, та її суспільна поведінка формуються на основі емпатії, гуманних почуттів, позитивного сприйняття навколишнього світу [3]. Відповідні переживання виникають під час взаємодії з однолітками й зумовлюються оцінними впливами дорослих. На особливу увагу в цьому контексті заслуговують останні дослідження О. Байер, І. Мельник, Т. Піроженко, які істотно збагатили українську психологічну науку.

Загалом, багато вчених схиляються до думки розуміти сам процес виховання як взаємодію. У психології застосовують такі терміни, як міжособистісна взаємодія, педагогічна взаємодія, співпраця, співтворчість. На нашу думку, всі ці поняття в основі зводяться до рівнозначного взаємовпливу об'єктів один на одного і їх рівномірний розвиток. Так, О. Кононко, пояснює взаємодію як процес створення дорослими оптимальних умов для реалізації дитиною свого природного потенціалу та самої себе [4].

Дослідження показують, що взаємодія є завжди соціальною за своїм характером, оскільки виражає зв'язки між індивідами і групами людей. Тобто вона завжди передбачає тривалий чи короткочасний, вербальний чи невербальний контакт педагога і вихованців, який передбачає взаємні зміни їх поведінки, діяльності. Контакт зазвичай реалізується через спілкування, у ході комунікації всіх учасників навчально-виховного процесу. Будь-яка взаємодія неможлива без емоційного аспекту, адже передача будь-якої інформації потребує підсилення за рахунок висловлення думок, почуттів, переживань того, хто спілкується.

Педагог має виступати партнером в такій ситуації, а не диктатором чи інструктором. Тоді вплив на дитину буде більш результативним, і переведення суб'єктів виховання і навчання у самовиховання, самонавчання, у самостійність індивіда не викликатиме сумнівів чи труднощів. Суть поняття «партнерська взаємодія» полягає в тому, що вона не обмежується взаємозв'язком тільки вихователя з вихованцем. Вона передбачає дію багатьох інших суб'єктів, які мають різні думки, почуття, вчинки. Саме соціально-психологічна ситуація виступає джерелом мотивів взаємодії партнерів, вона регламентує норми, в яких відбувається педагогічна взаємодія. Вона ж може вимагати різних типів педагогічної взаємодії, які визначають ставлення один до одного [1, с. 13].

У психолого-педагогічній літературі виділяють п'ять стратегій співпраці, серед яких є конкуренція або суперництво (прагнення стати центром ситуації), уникнення (відсунення появи конфліктної ситуації якомога далі), пристосування (взаємне або одностороннє пристосування партнерів), співробітництво (прагнення разом з партнером підійти до ефективного розв'язання конфліктної ситуації), компроміс (схильність не загострювати стосунки в конфлікті). Їх використання зумовлюється реальними передумовами взаємовпливу, а, отже, неможливо наперед визначити, яка з них є шкідливою чи корисною.

Багато психологів та педагогів схиляються до думки, що досягти значних змін при роботі з дитиною, можна використовуючи різні прийоми партнерської взаємодії. Описують наступні: переконування, заохочення, моральна підтримка і підвищення впевненості у своїх

силах, організація ситуації успіху, довіра, залучення до цікавої діяльності, наказ, натяк, іронія, засудження, покарання. Саме доцільне використання даних прийомів створює умови для особистісного зростання дошкільника і педагога [1, с. 14].

В умовах сучасної системи освіти центральною фігурою навчально-виховного процесу є дитина, а вихователь є лише структурною частиною середовища. Саме тоді, коли педагог визнає дошкільника партнером у процесах навчання і виховання, він стає для нього взірцем для наслідування. Тоді вже дитина пізнає світ «очима педагога», емоційно-оцінно ставиться до нього через моральну позицію. З цього починається ефективний процес спільної діяльності [3].

Отже, організація освітнього процесу в формі спільної партнерської діяльності з прагненням закласти основи емоційного інтелекту потребує істотної перебудови стилю поведінки дорослого та стилю виховання. З огляду на це дуже важливо, щоб кожен педагог усвідомив, чи потребує його стиль взаємодії з дітьми кардинальних змін. Так, Т. Піроженко, визначила основні завдання педагога на цьому шляху:

- прийняти кожную дитину такою, якою вона є, і полюбити її;
- підтримати кожного вихованця в складні моменти адаптації і розвитку, дати йому відчуття зацікавленості та симпатію педагога, можливість розділити спільну радість та прикрощі, відчуття співзвучності та співпереживання;
- пізнати сильні і слабкі сторони кожного вихованця, виходячи з їхніх вікових та індивідуальних особливостей [5].

Практика підтверджує, що організація спільної з дітьми діяльності, проекту чи просто ідеї та їх послідовне втілення в життя дає змогу розв'язати важливі завдання їхнього розвитку. Дошкільник не лише засвоює певний соціальний культурно-історичний досвід, а й осягає новий культурний простір – досвід внутрішнього психологічного життя [3, с. 13]. При цьому дитина навчається врівноважувати «Хочу!» (мотив), «Можу!» (знання, вміння, навички), «Буду!» (довільна регуляція діяльності). Дошкільник учиться усвідомлювати рівень своїх можливостей, що зростають, проявляти особисте ставлення й наполегливість у реалізації поставлених завдань, вдосконалюються психічні процеси [3, с. 13-14].

Саме в даний період розвитку за умови доцільно підбраного стилю взаємодії та прийомів вихователь може сприяти аналізу дитиною власних відчуттів, емоцій, переваг, ресурсів, інтуїції; дасть підґрунтя для самоаналізу, самопізнання, а в подальшому і самоконтролю; сприятиме набуттю навички розпізнавання почуттів і потреб оточуючих; удосконалювати вміння дошкільника взаємодіяти [6, с. 13].

Така робота сприятиме розвитку не лише емоційного інтелекту у вихованця, а й загалом становленню його особистості.

У системі емоційного розвитку дошкільників важливим є процес контактування. Він проходить у своєму розвитку певні етапи (стадії). Затримка того чи іншого або спроба якийсь із них пропустити, «перескочити» можуть зруйнувати взаємодію. Такими умовними етапами (стадіями) контактної взаємодії можна вважати: 1) виникнення бажання; 2) пошук спільних інтересів; 3) реалізацію способів індивідуального впливу і взаємної адаптації через погоджену взаємодію. Забезпечувати спілкування також можна на різних рівнях: вербальному (словесному), безслівному та підсвідомому [2].

Варто зазначити, що найголовнішою умовою контакту між людьми, й особливо між дорослими та дітьми, є щирість і чесність, до яких останні особливо чутливі. Найбільш поширеними засобами такої взаємодії є голос (його тембр і сила), погляд, лексика, інтонація мовлення.

Вельми важливим моментом під час спілкування є взаємний емоційний контакт, сповнений вражень і задоволення. Як свідчить практика, виховання – це, перш за все, кропітка і тяжка у повному розумінні слова робота з налагодження міцного і постійного психологічного взаємозв'язку з дитиною. Основою такого невимушеного контакту завжди постає щира зацікавленість педагогів усіма справами дошкільника, вміння будувати діалог, який ґрунтується на принципах партнерства, рівноправ'я, взаємоповаги, визнання, розуміння та знання його як особистості та цілої групи дошкільного закладу. Дорослим завжди важливо пам'ятати, що діалог не можна перетворювати у монолог, тобто щоб замість партнерського спілкування не зосереджуватися тільки на собі чи тільки на дитині. У таких випадках контакт буде втрачений [5].

Важливим фактором взаємин вихователя і дітей є високий рівень їх взаєморозуміння, для встановлення якого необхідна здатність розуміти одне одного, вміння бачити за зовнішньою стороною поведінки її істинність - мотиви дій, висловлювань, емоційних реакцій.

Особливості взаємодії дорослих і малюків, пов'язані з рівнем їх взаєморозуміння, формують і специфічний стиль спілкування між ними. Деякі педагоги будують стосунки з дітьми на довірі й повазі. Інші вважають, що не обов'язково переконувати вихованців у правомірності своїх вимог. У першому випадку формується дружній стиль спілкування, який ґрунтується на проханні, пораді, доброму гуморі, підбадьорюванні, тобто такий, який сприяє формуванню в дітей почуття власної гідності, розвиває максимальну самостійність і доброзичливість; у другому – складається наказовий (командний) стиль спілкування, який проявляється в безапеляційному тоні, вимогах безумовної слухняності,

в надмірній різкості, залякуванні тощо. Він формує безініціативність, озлобленість, жорстокість, низький рівень людської самоцінності.

Кожний із цих способів спілкування впливає на емоційний стан дітей. Якщо доброзичливість і делікатність між вихователем й дітьми створюють хороший настрій, приплив енергії, то авторитарний стиль викликає образи, роздратування, зниження загального життєвого тону, пригнічений настрій. Від стилю спілкування залежать і виховні можливості педагога, а далі – і всієї установи, де перебуває дитина. Позитивні емоційні контакти дорослих із дітьми полегшують виховний вплив на них, а негативні – ускладнюють [6].

Отже, знаннева парадигма, яка полонила сьогодні освіту і науку, починає поступатися місцем розвитку творчої всебічної особистості. Значна увага належить емоційно-ціннісному компоненту, адже вміння впізнавати та розрізняти емоції, чути та ставати на місце інших, вирішувати конфліктні ситуації в наш час стали головними для дорослого і для дітей. Поняття емоційного інтелекту, яке ввібрало в себе всі ці вміння, стає провідним серед усіх здібностей, які повинна мати дитина вже на кінець раннього – на початку дошкільного віку. Проблема емоційного розвитку дітей на сучасному етапі все частіше привертає увагу педагогів і психологів. У ДНЗ як соціальному інституті намагаються сформувати значну частину емоційного досвіду дитини, який вона почала отримувати ще в сім'ї. Педагоги повинні починати здійснювати вплив на вихованців зі сприймання їх як рівноправного партнера. Врахування бажань дитини, віра в її можливості, позитивне спілкування складають основу організації партнерської взаємодії вихователя і дошкільників, яка допомагає сформувати емоційний інтелект.

Список використаних джерел:

1. Бурдим А. *Теоретичні основи побудови педагогічної взаємодії на засадах толерантності [Текст]* / А. Бурдим, О. Корносенко // *Роль фізичної культури та спорту в становленні та зміцненні генوفонду України: матеріали Міжнар. студент. наук.-практ. конф. / Полт. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, Студен. наук. тов.-во ф-ту фіз. виховання, Каф. біологіч. Основ фіз. виховання. – Полтава, 2010. – С. 12–16.*
2. Кучеренко Ж. *Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку [Текст]* / Ж. Кучеренко // *Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2016. – № 7. – С. 54–59.*
3. Манилюк Ю. *Оптимальна модель педагогічної взаємодії у дитсадку [Текст]* / Ю. Манилюк // *Дошкільне виховання. – 2012. – №8. – С. 11–15.*
4. Назаренко Г.І. *Виховання як педагогічна взаємодія [Текст]* / Г.І. Назаренко // *Основи здоров'я. – 2011. – №6. – С. 2–6.*
5. Піроженко Т. *Особистість дошкільника: перспективи розвитку* / Т. Піроженко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 166 с.

6. Тимофєєва Т. Дорога до успіху. Розвиток емоційного інтелекту дитини [Текст] / Т. Тимофєєва / Психолог: Додаток до газ. "Шкільн. світ". – 2008. – №9. – С.12–14.
7. Харченко Н. Точка перетину серця і розуму. Міфи і реальність емоційного інтелекту [Текст] / Н. Харченко // Директор школи. Шкільний світ. – 2017. – №4. – С.46–54.
8. Чернявська А. Емоційний інтелект – запорука успішного навчання / А. Чернявська // Молодь і ринок. – 2012. – №12(95). – С. 136–139.